

4. Голубева С.В. Индивидуальные особенности памяти человека. / С.В. Голубева. – М.: Педагогика, 2000 – 450 с.
5. Казанская В.Г. Педагогическая психология: Учебное пособие / В.Г. Казанская. – СПб.: Питер, 2003. – 366 с.
6. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников / В.А. Крутецкий. – М., Речь – 2006. – С. 117–152.
7. Лурия А.Р. Психология памяти / А.Р. Лурия. – М.: 2006. – 453 с.
8. Лейтес Н.С. Три школьных возраста / Н.С. Лейтес // Семья и школа – 2011. – № 4. – С. 10–12.
9. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учеб. для студ. вузов / В.С. Мухина. – М.: Издательский центр «Академия». – 2010. – 456 с.
10. Хофман И. Активная память / И. Хофман. – М.: 2009. – 265 с.

УДК 159.922.72:378.091.8

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Шевченко С.В., к. психол. н.,
старший викладач кафедри психології
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У статті проаналізовано та виявлено роль досвіду професійної підготовки у розумовій діяльності студентів, здійснено порівняльний аналіз показників розумової працездатності студентів без досвіду і з досвідом професійної підготовки.

Ключові слова: досвід професійної підготовки, розумова діяльність, розумова працездатність, студентський вік.

В статье проанализировано и выявлено роль опыта профессиональной подготовки в умственной деятельности студентов, осуществлен сравнительный анализ показателей умственной работоспособности студентов без опыта и с опытом профессиональной подготовки.

Ключевые слова: опыт профессиональной подготовки, умственная деятельность, умственная работоспособность, студенческий возраст.

Shevchenko S.V. EXPERIENCE TRAINING AS A FACTOR OF DEVELOPMENT MENTAL CAPACITY OF STUDENTS

The article analyzed and revealed role of experience in implementation of training of mental activity of students, carried out a comparative analysis of mental capacity of students without experience and experience of training.

Key words: experience of training, mental activity, mental capacity, age of student.

Постановка проблеми. Перехід від шкільного типу навчання до вузівського типу самонавчання характеризується відсутністю постійного контролю за процесом навчання, наявністю його нових форм (лекцій, практичних, семінарських занять); труднощами адаптації в новому студентському колективі, зростанням кількості викладачів і відсутністю індивідуального підходу з їхнього боку. Під час вступу до ВНЗ у більшості молодих людей, які прийшли на навчання зі шкільної лави, відбувається порушення шкільного стереотипу, змінюються форми і методи викладання, підвищуються педагогічні вимоги, збільшується обсяг навчального навантаження, виникає необхідність самостійно планувати навчальний час. Часто навчання у вузі супроводжується відривом від сім'ї, переїздом до іншого міста

та проживанням у гуртожитку [7, с. 321]. Ці зміни супроводжуються станом напруженості, зниженням психічних показників розумової працездатності студентів і, як наслідок, успішності та активності в навчанні. Труднощі в навчальній діяльності першкурсників особливо помітні у студентів, які не отримали в середній школі необхідних навичок та вмій розумової діяльності, не мають досвіду попередньої професійної підготовки. Це обумовлює актуальність означеної проблеми дослідження.

Ступінь розробленості проблеми. Питання впливу досвіду попередньої, зокрема професійної, підготовки на показники розумової працездатності студентів лише частково представлені у науковій психолого-педагогічній літературі. Вказуючи на низький рівень розвитку мислення студен-

тів перших курсів, порушення їх здоров'я, П.К. Анохін вбачає основну причину цього у відсутності безперервності в системі середньої та вищої шкіл. П.К. Анохін до основних причин труднощів зарахував: різку зміну змісту, об'єму, характеру навчального матеріалу, форм та методів навчального процесу за відсутності у студентів необхідних навичок самостійного життя. Тяжко зноситися студентами непідготовленість до навчання у ВНЗ у зв'язку з особливими суб'єктивними причинами та факторами. Це стосується студентів, які відчувають недовіки в здібностях, випускників сільських шкіл та осіб, на яких вплинула перерва у навчанні. До причин труднощів П.К. Анохін зарахував також зосередженість на своїх інтелектуальних, вольових недоліках перед вимогами ВНЗ, зокрема з акцентом на самоаналізі, а не на активному самовихованні; сумніви щодо правильного вибору ВНЗ, відсутність необхідних стимулів навчання; не задовольняючий контакт з педагогами зі складного для студентів предмета, страх звернутися за консультацією і побоювання провалитися з даного предмета на сесії. Ці переживання гіперболізуються та виникають досить часто [2, с. 258], [3].

Поряд із цим дослідження О.Л. Венгера [5], Ю.М. Десятникової [6] та інших науковців показали, що першокурсники не завжди успішно опановують знання аж ніяк не тому, що одержали слабку підготовку в середній школі, а тому, що в них не сформовані такі риси особистості, як: готовність до навчання, здатність учитися самостійно, контролювати й оцінювати себе, керувати своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподілити свій робочий час для самостійної підготовки. Система навчання у вузі значною мірою розрахована на високий рівень свідомості, побудована на зацікавленості студентів. Відмінність учнів та студентів полягає в особливостях шкільних і вузівських методів навчання й самостійної навчально-пізнавальної та навчально-дослідної діяльності. Першокурснику надається велика життєва й навчальна самостійність, до якої він, як правило, не підготовлений [1, с. 35–36].

Психологічна непідготовленість до нових соціальних умов негативно впливає на загальний стан здоров'я студентів, послаблює увагу, пам'ять, мислення, волю. Виникає стан емоційного напруження, яке може стати патогенною основою різних захворювань: руйнується гармонія та чіткість поведінки, що призводить до нервових розладів. У цьому випадку виникають протиріччя між внутрішніми можливостями студента та зовнішніми труднощами [4, с. 93].

Як зазначив В.М. Чернобровкін, під час навчання у вищому навчальному закладі розвиток усіх рівнів психіки у студентів проходить лише за умови відчуття внутрішнього комфорту та гармонії із зовнішнім середовищем. При цьому несприятливі впливи зовнішнього середовища викликають у молоді людини почуття незахищеності, невпевненості. Це призводить до виникнення стресів, психовегетативних розладів, неврозів та різних психосоматичних захворювань. Аналіз досліджень автора показав, що вирішальний вплив на розвиток психічного здоров'я в студентському віці мають соціальні чинники, пов'язані з умовами організації навчального процесу, соціально-психологічним аспектом здоров'я сім'ї, спілкуванням із найближчим оточенням. Серед визначених чинників визначальну роль мають: професійне самовизначення; задоволеність соціально-психологічним кліматом та положенням у групі; фізичне та психічне здоров'я сім'ї, відчуття психологічного комфорту вдома; задоволеність спілкуванням із найближчим оточенням, вміння встановлювати та підтримувати позитивні стосунки з іншими людьми, соціальне здоров'я індивіда [8]. На основі аналізу наукової літератури констатуємо, що у психологічній науці існує дефіцит досліджень, спрямованих на визначення ролі досвіду професійної підготовки на показники продуктивності працездатності студентів. Попри це, виявлення цієї закономірності дозволяє розробити більш ефективну систему заходів, які б підвищували рівень працездатності студентів.

Мета статті – аналіз показників розумової працездатності студентів без досвіду і з досвідом професійної підготовки. Виходячи з цього, нами було визначено такі завдання: здійснити порівняльний аналіз психологічних особливостей розумової працездатності (за когнітивним, особистісним, емоційним та конативним компонентами) студентів без досвіду і з досвідом професійної підготовки, визначити роль досвіду професійної підготовки у розвитку розумової працездатності студентів.

Виклад основного матеріалу. У констатувальному експерименті взяли участь студенти перших курсів соціально-гуманітарного та хіміко-біологічного факультетів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (загальна кількість респондентів складала 162 особи у віці 17–22 років) та студенти першого року навчання фінансово-економічного факультету (загальна кількість студентів складала 123 особи) Мелітопольського відокремленого підрозділу Запорізького ін-

ституту економіки та інформаційних технологій спеціальностей «Фінанси», «Облік та аудит», «Менеджмент організації» та «Економіка підприємства». Вибірка в цілому складала 285 студентів. Слід зазначити, що експериментальна база дослідження обрана не випадково, адже специфікою навчання у Мелітопольському відокремленому підрозділі Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій є перехід до ВНЗ із коледжу на базі цього інституту. За нашими припущеннями ці студенти, що мають досвід професійної підготовки, менш вразливі до зниження рівня розумової працездатності, легше та швидше адаптуються до умов навчання у вищій школі, та ймовірність виникнення у них ситуацій стресу менша, ніж у тих студентів, що приходять до ВНЗ із середньої школи, а отже, ці студенти мають більш сприятливі психолого-педагогічні умови для збереження їх розумової працездатності.

У ході дослідження нами використований такий комплекс психодіагностичних методик: «Оцінка вибірковості уваги» (авт. Г. Мюнстерберг, адапт. Т.І. Пашуковою, А.І. Допірою, Г.В. Д'яконовим), «Коректурна проба» (авт. Б. Бурдон, модиф. В.Я. Анфімовим), «Дослідження аналітичності мислення» (авт. А. Лачінза та Є. Лачінза, модиф. Т.І. Пашуковою, А.І. Допірою, Г.В. Д'яконовим), «Дослідження обсягу короткочасної пам'яті» (авт. Джекобсон, адапт. Т.І. Пашуковою, А.І. Допірою, Г.В. Д'яконовим), «Опитувальник ДОРС. Диференційована оцінка станів зниженої працездатності (втома–монотонія–пресичення–стрес)» (авт. Плас і Ріхтер, модиф. А.Б. Леоновою і С.Б. Величківською), опитувальник «Авотонічність–залежність особистості у навчальній діяльності» (авт. Г. Пригніна), аналіз даних академічної успішності студентів [9]. Після проведення комплексного дослідження нами був

здійснений порівняльний аналіз показників розумової працездатності студентів МДПУ (n=50) та ЗІЕІТ (n=50).

Наводимо результати порівняння показників розумової працездатності студентів вищезазначених вузів за когнітивним компонентом у таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що у більшості студентів обох вузів домінує середній рівень розвитку стійкості та вибірковості уваги, обсягу короткочасної пам'яті та аналітичного мислення, при цьому у першокурсників ЗІЕІТ ці показники дещо перевищують показники МДПУ. Цікавим є той факт, що за показниками стійкості та вибірковості уваги, а також аналітичного мислення у студентів ЗІЕІТ більш виражені високі показники та відповідно знижені низькі показники розвитку цих процесів. Поряд із тим ми вважаємо, що зниження цих показників може бути пов'язано не з саме розвиненістю пізнавальних процесів, а бути результатом адаптаційної ситуації в сукупності зі збільшенням розумового навантаження, до якого виявились більш не готові студенти МДПУ. Дещо протилежна картина з показниками обсягу короткочасної пам'яті (у студентів МДПУ більш виражений високий рівень, аніж у студентів ЗІЕІТ – 14,00% та 12,00% відповідно). Крім того, серед першокурсників ЗІЕІТ не виявлено жодної особи з дуже низьким рівнем розвитку аналітичного мислення, на відміну від студентів МДПУ (виявлено 2,00% студентів із дуже низьким рівнем). На нашу думку, це пов'язано зі специфікою навчання та напрямом професійної підготовки студентів.

Під час порівняння показників прояву станів зниженої працездатності (емоційного компонента) було виявлено також деякі розбіжності (таблиця 2).

Презентована таблиця 2 вдало демонструє, що більшість першокурсників обох вузів виявили середній рівень прояву вто-

Таблиця 1

Результати діагностики показників розумової працездатності студентів МДПУ та ЗІЕІТ (за когнітивним компонентом)

n=50

Рівень	Стійкість уваги		Вибірковість уваги		Обсяг короткочасної пам'яті		Аналітичне мислення	
	Показники у %							
	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ
Дуже високий	-	-	-	-	-	-	-	-
Високий	8,00	12,00	26,00	32,00	14,00	12,00	18,00	24,00
Середній	50,00	56,00	42,00	48,00	66,00	72,00	58,00	64,00
Низький	42,00	32,00	32,00	20,00	20,00	16,00	22,00	12,00
Дуже низький	-	-	-	-	-	-	2,00	-

ми, монотонії, пересичення та стресу, при цьому відсоткові середні показники за всіма станами у студентів ЗІЕІТ дещо вищі, що вказує на їх більш емоційну стійкість та активність. Окрім цього виражений рівень прояву таких станів зниженої працездатності, як пресичення та стрес в обох групах не виявлений, а ось втома є наявною для студентів двох вузів (4,00% – у студентів МДПУ, 2,00% – у студентів ЗІЕІТ), тобто вони відчують втому, що супроводжується відчуттям нудьги, сонливості і домінуючою мотивацією до зміни діяльності. Разом із цим для першокурсників МДПУ характерним є виражений стан монотонії (12,00%), що не було виявлено у ЗІЕІТ.

Аналіз рівня розвитку у студентів МДПУ та ЗІЕІТ особистісних рис, що визначає показники їх розумової працездатності за особистісним компонентом, можна простежити за допомогою рис. 1.

Як свідчать дані рис. 1, більшість першокурсників як МДПУ, так і ЗІЕІТ мають високі показники розвитку таких якостей, як:

самостійність, критичність, наполегливість. Зокрема у студентів переважає високий рівень самостійності (76,00% – студенти ЗІЕІТ та 74,00% – студенти МДПУ), вони здатні самостійно оцінювати свої можливості при виборі діяльності, а також правильність обраного способу досягнення мети. Це дає підстави констатувати наявність внутрішнього потенціалу для подолання адаптаційного періоду та збереження оптимального рівня розумової працездатності. Визначено також, що в обох досліджуваних групах (80,00% та 86,0 % відповідно) студенти демонструють середній рівень критичності, не завжди можуть правильно та об'єктивно оцінити свої інтелектуальні можливості, проаналізувати отримані результати (дати їм об'єктивну оцінку, знайти помилки або недоліки). Крім цього, виявлено домінування середнього рівня наполегливості в студентів обох вузів (64,00% – МДПУ, 66,00% – ЗІЕІТ), що вказує на наявність труднощів у подоланні перешкод при здійсненні розумових дій. Ці недоліки їх особистості дещо

Таблиця 2

Результати діагностики станів зниженої працездатності студентів МДПУ та ЗІЕІТ n=50

Рівень	Стомлення		Монотонія		Пресичення		Стрес	
	Показники у %							
	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ	МДПУ	ЗІЕІТ
Виражений рівень	4,00	2,00	12,00	-	-	-	-	-
Середній рівень	82,00	88,00	64,00	72,00	68,00	76,00	62,00	54,00
Низький рівень	14,00	10,00	24,00	28,00	32,00	24,00	38,00	46,00

Таблиця 3

Показники академічної успішності студентів МДПУ (n=31) та ЗІЕІТ (n=30) за результатами зимової заліково-екзаменаційної сесії

Всього студентів на початок сесії МДПУ/ЗІЕІТ	У тому числі МДПУ/ЗІЕІТ		Повинні скласти екзамен МДПУ/ЗІЕІТ	Склали Абсолютна кількість (у відсотках)				Отримали незадовільні оцінки МДПУ/ЗІЕІТ	Абсолютна успіш- ність МДПУ/ЗІЕІТ	Якість знань МДПУ/ЗІЕІТ
	Всього студентів у акад. відпустці	Які отримали відстроч- ку з поважних причин		Рівень результативності інтелектуальної діяльності МДПУ/ЗІЕІТ						
				3 усіх предметів навчального плану	Від- мінно	На відмін- но і добре	На за- довільні оцінки			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
31/30	-/-	-/-	31/30	28(90,32)	1 3,23	1754,83	1032,26	3 9,68	90,32	58,06
				28 (93,33)	13,33	1550,00	1240,00	26,67	93,33	53,33

утруднюють виконання інтелектуальних завдань та навчання у вищому навчальному закладі.

Порівняння показників академічної успішності за результатами зимової заліково-екзаменаційної сесії (конативний компонент) студентів МДПУ та ЗІЕІТ відбулося на прикладі двох окремих груп приблизно однорідних за чисельністю та показниками працездатності (МДПУ – $n=31$, ЗІЕІТ – $n=30$). Наочно отримані показники наведені у таблиці 3.

Відповідно до результатів (Таблиця 3) встановлено лише деякі розбіжності. Показник абсолютної успішності першокурсників МДПУ та ЗІЕІТ становить 90,32% та 93,33% відповідно. Тобто, в обох вузах наявний відсоток студентів, що отримали незадовільні оцінки за підсумками сесії (9,68% – МДПУ та 6,67% – ЗІЕІТ). Середній показник якості знань в обох вузах теж значно не відрізняється (58,06% та 53,33% відповідно). Саме такий відсоток студентів склали в сукупності сесію на «відмінно» та на «відмінно» і «добре». Незначне перевищення показника якості знань у МДПУ пов'язане із дещо більшим відсотком досліджуваних, що склали сесію на «добре і відмінно» (54,83% – МДПУ проти 50,00% – ЗІЕІТ). Аналізуючи рівні результативності виконання інтелектуальної діяльності (за підсумками сесії), встановлено, що високі показники наявні в обох вузах (ЗІЕІТ–3,33% та МДПУ–3,23%), разом із тим частка першокурсників, що склали сесію на «задовільні оцінки» переважає серед студентів ЗІЕІТ (40,00% ЗІЕІТ проти 32,26% МДПУ), що вказує в цілому на середній рівень результативності інтелектуальної діяльності студентів МДПУ та ЗІЕІТ [9].

Висновки. Проведене дослідження проблеми на теоретичному та експеримен-

тальному рівнях дає підстави для певних висновків, а саме:

1. У ході опрацювання наукових здобутків із проблеми дослідження виявлені певні труднощі, а саме, дефіцит досліджень, спрямований на визначення ролі досвіду професійної підготовки на показники розумової працездатності студентів. Експериментальне вивчення психологічних особливостей розумової працездатності студентів із досвідом і без досвіду професійної підготовки здійснювалося за допомогою спеціально розробленої методичної бази.

2. Здійснення порівняльного аналізу показників розумової працездатності студентів із досвідом та без досвіду професійної підготовки встановило, що першокурсники, які продовжують навчання у вищій школі після коледжу, маючи досвід попередньої професійної підготовки, дійсно переважають за низкою показників їх розумової працездатності. Вони демонструють відповідний потенціал пізнавальних процесів, стійкість емоційних станів під впливом інтелектуальної діяльності, розвиненість особистісних якостей та результативність виконання розумових дій. Попри це в цих студентів також діагностовано низькі показники розвитку розумової працездатності за її основними компонентами. Це дозволяє констатувати, що досвід професійної підготовки частково впливає на показники розумової працездатності, тому важливим залишається питання подальшого дослідження психолого-педагогічних умов та факторів розвитку розумової працездатності студентів.

3. Результати дослідження визначили, що студенти з досвідом і без досвіду професійної підготовки однаково мають середній рівень розвитку розумової працездатності за всіма виділеними компонентами (когнітивний, емоційний, особистісний та конативний), достатній потенціал для успішного оволодіння знаннями високої якості та продуктивності розумової діяльності. У студентів виявлена здатність виділяти предмети як за суттєвими, так і несуттєвими ознаками, частково розвинуті вміння узагальнювати та схематизувати їх, при змотивованості вони зберігають увагу на цікавому предметі, використовують логічні висновки за умов привабливості інтелектуальної діяльності, частіше запам'я-

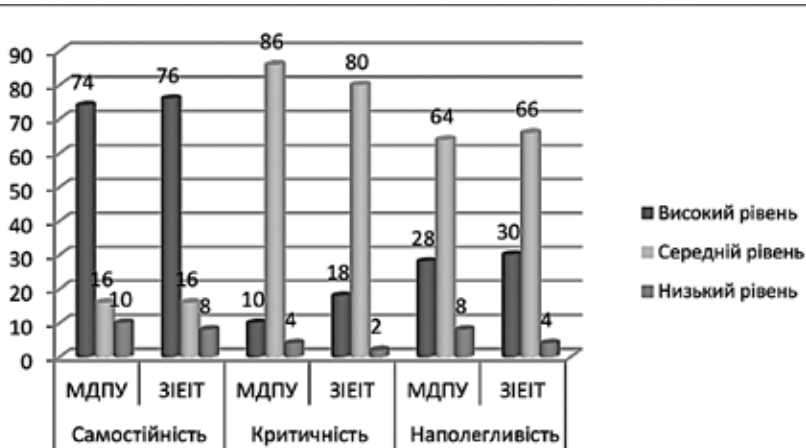

Рис. 1. Рівень розвитку у студентів МДПУ та ЗІЕІТ особистісних якостей, необхідних при розумовій діяльності ($n=50$)

товують та відновлюють виразні особливості окремих предметів. У досліджуваних діагностовано незначне зниження витривалості, наявність помилок при виконанні роботи. В ситуаціях одноманітної роботи з частим повторенням стереотипних дій вони схильні до відчуття нудьги, сонливості з домінуючою мотивацією до зміни діяльності. У першокурсників діагностований середній рівень розвитку таких якостей особистості, як: самостійність, критичність та наполегливість при здійсненні інтелектуальних дій. Більшість респондентів показали середній рівень результативності виконання інтелектуальної діяльності, склавши сесію на оцінку «відмінно» і «добре», демонструючи продуктивне виконання розумових завдань, при цьому володіючи достатнім обсягом навчального матеріалу, виправляючи допущені помилки, кількість яких незначна, під керівництвом викладача. Попри це, виявлення низьких показників розвитку розумової працездатності за виділеними компонентами потребує розробки ефективної системи психолого-педагогічних заходів з їх підвищення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань, що стосуються виділеної проблеми. Перспективними, на нашу думку, є подальші дослідження факторів, що впливають на рівень розумової працездатності особистості за гендерною ознакою та соціально-демографічними характеристиками студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеева Т.В. Соціально-психологічні аспекти адаптації: монографія / Т.В. Алексеева. – Донецьк: Вебер, 2008. – 230 с.
2. Анохин П.К. Верю таланту / П.К. Анохин // Наука сегодня. – М., 1969. – С. 257–260.
3. Анохин П.К. Очерки по физиологии функциональных систем / П.К. Анохин. – М.: Медицина, 1975. – 447 с.
4. Бойко І.І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання / І.І. Бойко // Психологія : зб. наук. пр. – К., 1990. – Вип. 2. – С. 92–96.
5. Венгер А.Л. О критериях готовности к школьному обучению / А.Л. Венгер, Е.Н. Филиппова // Психолого-педагогические проблемы становления личности и индивидуальности в детском возрасте. – М., 1981. – С. 129–138.
6. Десятникова Ю.М. Психологические условия адаптации старшеклассников к новой социальной действительности: дисс. ... канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 – пед. психология / Ю.М. Десятникова. – М., 1996. – 138 с.
7. Соколова И.М. Психофизиологические механизмы адаптации студентов / И.М. Соколова. – Х.: ХГМУ, 2007. – 412 с.
8. Чернобровкін В.М. Соціальні детермінанти розвитку психічного здоров'я студентської молоді / В.М. Чернобровкін, Ю.М. Ящишина // Materialy IX mezinarodni vedecko – prakticka konference «Zpravy vedecke ideje – 2013». – Psychologie a sociologie: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S. 30–32.
9. Шевченко С.В. Психолого-педагогічні умови підвищення розумової працездатності студентів-першокурсників в адаптаційний період: дис. ... канд. психол. наук : [спец.] 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / С.В. Шевченко; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2015. – 373 с.